

Endelig nok om Hitler?

- | HITLER: *Mein Kampf. Eine kritische Edition*, I-II, udg. af Christian Hartmann, Othmar Plöckinger m.fl., Institut für Zeitgeschichte, München-Berlin 2016, 1966 s., 59,90 Euro.
- | OTHMAR PLÖCKINGER: *Geschichte eines Buches: Adolf Hitlers „Mein Kampf“*, Beck Verlag, München 2006, 632 s., 49,80 Euro.
- | *Hitlers „Mein Kampf“*, *Aus Politik und Zeitgeschichte* B 43-45/2015, Bundeszentrale für politische Bildung Bonn, 45 s. (gratis hos Bundeszentrale).
- | VOLKER ULLRICH: *Adolf Hitler. Biographie. Band 1: Die Jahre des Aufstiegs 1889-1939*, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main 2013, 1088 s., 28 Euro.
- | PETER LONGERICH: *Hitler. Biographie*, Siedler Verlag, München 2015, 1296 s., 39,95 Euro.
- | WOLFRAM PYTA: *Hitler. Der Künstler als Politiker und Feldherr. Eine Herrschaftsanalyse*, Siedler Verlag, München 2015, 846 s., 39,95 Euro.
- | THOMAS WEBER: *Wie Adolf Hitler zum Nazi wurde. Vom unpolitischen Soldaten zum Autor von „Mein Kampf“*, Propyläen Verlag, Berlin 2016, 528 s., 26 Euro.
- | CHRISTOPH RAICHLE: *Hitler als Symbolpolitiker*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart 2014, 473 s., 49,99 Euro.
- | *Hitler und die Deutschen. Volksgemeinschaft und Verbrechen. Bausteine für Unterricht und außerschulische historisch-politische Bildung*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2011, 48 s., 10 Euro.

Da den britiske historiker Ian Kershaw i 1998 og 2000 publicerede sin monumentale Hitler-biografi (i to bind og med et omfang på knap 2.000 sider), blev den omtalt som standardværket om Hitler, ja som det ultimative værk, der satte nye standarder for fremtidig forskning om Hitler. Underforstået, at der nok ikke var mere væsentligt eller nyt at fortælle om Adolf Hitler. Det har dog vist sig at være en fejlbedømmelse. Som den tyske historiker Norbert Frei formulerede det i 2005: „So viel Hitler war noch nie“, Hitler havde med andre ord aldrig fyldt så

meget i forskning og offentlighed.¹ At emnet synes udtømmeligt, kan fortsat hævdes at være tilfældet. Det blev åbenbart, da Hitler i 2010 for første gang siden 1945 offentligt kom i centrum med den meget omdiskuterede udstilling „Hitler und die Deutschen“ på Deutsches Historisches Museum i Berlin. Dens tema var forholdet mellem Hitler og tyskerne og dermed tyskernes rolle og ansvar i nazismen.² Men heller ikke Hitlers liv og politiske karriere synes i 2016 endnu at være udtømt for nyt stof eller fortolkning – hverken for den seriøse historieforskning eller den bredere historieinteresserede offentlighed og heller ikke inden for populærkulturen. Ikke alene er der i løbet af de sidste par år udkommet tre, delvis fire nye store biografier om Hitler samt flere andre monografier, der omhandler aspekter af hans virke. Senest har en monografi handlet om hans og naziregimets brug af opkvikkende stoffer.³ Også hans selvbiografiske bog *Mein Kampf*, efter at ophavsrettighederne hos den bayerske stat er udløbet, blevet genudgivet i en stor kritisk og videnskabeligt kommenteret udgave. Den er tilmed blevet en bestseller og har opnået et for de fleste eksperter forbløffende salgstal.

Spørgsmålet er derfor, hvorfor Hitler fortsat optager os i et sådant omfang. Er det blot, som nazismeeksperten Ulrich Herbert har formuleret det, fordi han synes at personificere „historisk storhed/format. Sikkert skadelig og forfærdelig storhed, men dog storhed“?⁴ Et blik på de nye biografier kan måske afklare spørgsmålet, ligesom man selvfølgelig må stille spørgsmålet, om de nye værker og eventuelt inddragelsen af nye kilder bidrager til at kaste nyt lys over hans liv og politiske karriere.

Mest kontroversielt har det ikke overraskende været at lade Hitlers eget værk *Mein Kampf* genudgive. Især fra ofrene for nazismens forbrydelser er udgivelsen blevet kritiseret. For blev dermed ikke „Pandoras æske“ åbnet, som forkvinden for det jødiske samfund i Tyskland, Charlotte Knobloch, har formuleret det?⁵ Hvorledes skulle man omgås et skrift, hvis forfatter som ingen anden havde udbredt had og tilintetgørelse, et skrift, som på en måde gjaldt som en slags køreplan for de af Hitler iværksatte krigsforbrydelser? Hvorledes skulle man forholde sig til et skrift med enorm symbolkraft? Det stod klart, at en mulig genud-

1 Norbert Frei: *1945 und wir. Das Dritte Reich im Bewusstsein der Deutschen*, München 2005, s. 7.

2 Jf. udstillingskataloget *Hitler und die Deutschen. Volksgemeinschaft und Verbrechen*, udgivet 2011 af Bundeszentrale für politische Bildung.

3 Norman Ohler: *Der totale Rausch. Drogen im Dritten Reich*, Köln 2015.

4 Ulrich Herbert: „Der alte neue Diktator“, *Die Zeit* 50/2015 (10.12.2015).

5 Hitler: *Mein Kampf. Kritische Edition*, 2016, s. 11.

givelse kun kunne foregå i kommenteret form; og i 2014 forbød justitsministrene fra de tyske delstater, at bogen skulle genudgives i ukommenteret form. Med den betydning, der blev tillagt *Mein Kampf*, var dette meget forståeligt.

Hitlers kampskrift var oprindeligt udkommet i to bind i hhv. 1925 og 1926, i 1930 blev de to bind samlet udgivet i en etbinds „Volksausgabe“, og *Mein Kampf* nåede frem til Hitlers død i april 1945 at blive trykt i 1.122 oplag og blive solgt i godt 12,5 mio. eksemplarer.⁶ *Mein Kampf* blev ikke, som det ofte hævdes, forbudt i 1945. Men efter det nazistiske regimes undergang blev bogen ramt af en slags publikationsforbud, og den var i offentlige biblioteker låst inde i en art giftskab og kunne kun lånes til seriøse studieformål. Den kunne dog erhverves antikvarisk eller i engelsk udgave og senere hentes ned fra nettet. Publikationsforbuddet skyldtes, at den bayerske stat, der i 1948 fik overdraget ophavsrettighederne fra det opløste Franz-Eher-Verlag, ikke var villig til at lade bogen genoptrykke og udgive i sin helhed – heller ikke til videnskabelige eller pædagogiske formål.

Det har længe været et udtalt ønske blandt tyske nazismeforskere at få genudgivet Hitlers kampskrift i kommenteret og kritisk udgave, fordi det var Hitlers vigtigste politiske skrift og det mest entydige udtryk for hans tanker og verdensanskuelse og dermed en vigtig kilde til hans og nazismens historie. Arbejdet med en genudgivelse blev indledt i 2012 i det anerkendte Institut für Zeitgeschichte regi, da man her var bekendt med, at ophavsrettighederne ville udløbe 31. december 2015. Oprindeligt blev udgivelsen endda finansielt støttet af den bayerske stat, men den bayerske ministerpræsident Horst Seehofer (CSU) har siden – formentlig efter israelsk kritik – trukket delstatens støtte tilbage. Alligevel kunne instituttet af egen drift allerede midt i januar 2016 udsende *Mein Kampf* i en stor og af velanskrevne historikere som Christian Hartmann og Othmar Plöckinger kritisk kommenteret udgave. Første oplag var på 4.000 eksemplarer, og opfattelsen var, at det var et passende antal til at tilfredsstille det forventede behov. Men deri havde man forregnet sig: Efterspørgslen viste sig trods stramme regler for køb at være kolossal, den nye udgave af *Mein Kampf* nåede hurtigt op på førstepladsen på ugemagasinet *Der Spiegel*s bestsellerliste, og i sommeren 2016 blev 5. oplag udsendt. Godt 80.000 eksemplarer skal være blevet solgt ultimo 2016. Udgivelsen har betydet, at forskning og undervisning (tysk *politische Bildung*) nu råder over en grundigt kommenteret tilgang til Hitlers tidlige karriere, til hans verdensanskuelse og politiske holdninger, og det må afgjort betegnes som en gevinst.

⁶ Smst., s. 9.

Den udførlige kommentering med knap 3.700 noter fylder endda mere end Hitlers egen tekst! Den giver oplysninger om personer, begivenheder, steder og begreber, der optræder i teksten, og sætter dem ind i en sammenhæng. Den gør det muligt at identificere formodede forlæg og kilder til Hitlers forestillinger og finde ud af, hvilke bøger, pjecer og aviser han har læst og brugt. Men udgiverne er også gået i kødet på Hitlers værk: Hans stiliserede autobiografi over hans liv med Wien som „skole“ frem til 1920 bliver stort set dekonstrueret som fiktion, der bliver korrigeret mange misforståelser, fejlagtige oplysninger og synspunkter hos forfatteren, og Hitlers propaganda og argumenter bliver omhyggeligt gendrevet. Derigennem kommer tydeligt det pædagogisk-oplysende og også belærende sigte med genudgivelsen af det, der kaldes en „slags forgiftet bog“ (s. 11), frem. Sigtet er, hvad der betegnes som et åbent, intensivt og kritisk opgør med Hitlers meninger og forestillinger og med den virkning, de skal have haft efter 1933. Hvis der nogensinde udgik en fortryllelse fra *Mein Kampf*, så skal den endegyldigt elimineres, og bogen afmystificeres. Da genudgivelsen som nævnt i en tysk kontekst har været meget omstridt, er det pædagogiske sigte og den redaktionelle omhu prisværdig; set udefra forekommer det noget belærende opgør med Hitler og hans forestillinger måske lidt overdrevet i sin detaljerighed og konsekvens. Det er undertiden blevet lidt meget skolemesteragtigt „Hier irrt sich Hitler“ – her tager Hitler fejl.

Vanskeligere er det at forstå og forklare, hvorfor Hitlers kampskrift godt 90 år efter sin tilblivelse (igen) har kunnet gå hen og blive en bestseller. Udgår der fortsat en uforklarlig fascination eller fortryllelse fra Hitler? Er det blot et værk, som mennesker absolut skal have stående i bogreolen? Eller bringer det i kontekstualiseret og kommenteret form nye indsigter om Hitlers liv og karriere? Udgivernes indledende redegørelse for *Mein Kampts* opståen og kontekst og deres kommentarer til indholdet er grundige og absolut på højde med den eksisterende viden om Hitler, og det er nyttigt, at den viden med henvisninger her er samlet på ét sted. Indledningen besvarer dog ikke det centrale spørgsmål om, hvilken rolle *Mein Kampf* spillede for, at Hitler og hans NSDAP mod slutningen af Weimarrepublikken kunne finde opbakning hos masser af tyskere. Lod de sig vinde og engagere for nazismen, fordi de havde læst *Mein Kampf*? Næppe. Fascinationen udgik ikke fra bogen, men fra dens forfatter og hans selvscenesættelse som politisk taler. I 1930 var der således blot solgt godt 50.000 eksemplarer af bogen, mens flere end 6.4 millioner vælgere ved rigsdagsvalget i september 1930 havde stemt på Hitler og NSDAP. Hitlers og nazister-

nes succes hos de tyske folkemasser skyldtes andre forhold end læsning af *Mein Kampf*.

Genudgivelsen af *Mein Kampf* har samtidig betydet, at Hitler så at sige selv igen er tilbage på banen. Ikke som fiktiv figur som i romanen *Er ist wieder da* (Timur Vermes 2012) eller som filmfigur i *Der Untergang* (2008), men som politisk forfatter og propagandist, hvis holdninger og ideer burde have været taget alvorligt, mens tid var. Det var imidlertid ikke hans kampskrift, der som nævnt var forklaringen på Hitlers succes og betydning, selv om han som Fører i Tyskland efter 1933 forsøgte at gennemføre sine forestillinger fra *Mein Kampf*. Bogen er heller ikke forklaringen på, hvorfor der næppe hersker tvivl om, at Adolf Hitler var et af de få mennesker, der personligt bidrog til at forandre historiens gang. Hans afgørende betydning skyldes hans revolutionære politik mod „systemet“ med Weimarrepublikken som scene, der mobiliserede mange tyskere, men successen skyldtes først og fremmest hans grænseløse magt som Fører og de brutale handlinger og krige, han fra 1933 iværksatte som tyskernes Fører. Men hvorfor blev Hitler og nazismen overhovedet mulig i Weimarrepublikkens slutfase? Hvordan og hvorfor blev hans diktatur muligt? Det er navnlig dette spørgsmål om, hvorfor Hitler og hans historiske projekt blev muligt, der forklarer, hvorfor Hitler og hans politiske karriere stadig optager historieforskningen og måske mere indirekte bidrager til fortsat at sælge bøger om Hitler. De fire biografier, der skal kommenteres i det følgende, giver hver deres svar. Det er endda for flere af dem lykkedes at opspore hidtil ikke benyttede kilder eller at nylæse allerede kendte.

Der spores i disse værker en klar tendens til, at Hitler som person og magtmenneske, men især hans formende magt, er kommet mere i fokus. Det drejer sig om at forklare karakteren af hans magt: Hvori bestod den, og hvordan udøvede han den? Var den bare karismatisk, eller var den altbestemmende og effektiv? Var Hitler et machiavellistisk klogt og skrupelløst magtmenneske? Hvilken rolle spillede personen Hitler?

Med hensyn til karakteren af Hitlers magt fremviser biografierne visse forskelle og lidt forskellige tolkninger. Mest originalt er svaret hos Wolfram Pyta, der i sin såkaldte Herrschaftsanalyse (magt- eller herredømmeanalyse) tager det alvorligt, at Hitler opfattede sig som kunstner, og at han også som politiker og karismatisk Fører – i form af iscenesættelse og selviscenesættelse – optrådte som kunstner og dermed mente sig hævet over enhver dialog. Den kunstneriske form eller udtryk var talen og monologen. I forhold hertil er første del af Volker Ullrichs biografi mere konventionel. Den følger Hitlers liv og karriere frem til udbruddet af krigen i 1939, mens Peter Longerich fokuserer på Hitlers magtfylde og fremhæver ham som en dygtig, snu og magt-

fuld politiker, der formåede at sætte sin vilje igennem og derfor blev en altbestemmende og stærk diktator.

Første bind af Volker Ullrichs store biografi følger på basis af den etablerede viden om Hitler kronologisk hans udvikling fra barndommen frem til forberedelsen af krigen med angrebet på Polen i september 1939. Hitler beskrives som et handlingsmenneske, der fra 1920'erne og især efter 1933 satte sit præg på udviklingen. I fokus hos Ullrich står mennesket eller personen bag politikerens Hitler. Han har inddraget nye kilder og bidrager med nye detaljer til Hitlers personlige historie og privatliv. Som helhed rummer bindet ikke så meget nyt med hensyn til Hitlers karriere og magt som Fører. I forlængelse af Joachim Fests besnærende portræt af Hitler fra 1973 gør Ullrich op med forestillingen om, at Hitlers privatliv var indskrænket, og at han var ringe begavet. Ullrich viser, at Hitler var meget kulturelt anlagt og en begavet kunstner og skuespiller, der kunne optræde under forskellige masker og optræde i skiftende roller. At Hitler på den måde var i stand til at besnære venner som fjender og vildlede dem om sine reelle hensigter, er for Ullrich et vigtigt element til at kunne forklare hans opstigning under Weimarrepublikken og hans magt efter 1933. For Ullrich fandtes Hitlers virkelige begavelse på det politiske område: Han var en mester i forførelse og forstillelse, han var taktisk snu og langt bedre end alle andre i stand til at udnytte enhver situation. Ullrich gør således op med den til Hitler-myten knyttede forestilling om, at Hitlers liv bare bestod af politik, og viser, at politik og privatliv ikke kan adskilles.

I et centralt kapitel diskuterer Ullrich „mennesket Hitler“, altså gåden om personen Hitler. Det baserer sig på de mange og ofte modstridende udtalelser om Hitler som person. Han viser, at forestillingen om, at Hitlers privatliv var tomhed, var del af Hitlers iscenesættelse af sig selv som en politiker, der angiveligt ensomt måtte ofre sig for sin historiske mission. Når Hitler stadig fremstår som en gåde, skyldes det de modsætninger og kontraster, som han forenede i sin person. Det, der også privat gjorde indtryk på mennesker, var Hitlers usædvanlige talegaver. Med tale og charme besnærede han sine omgivelser. Men var det forklaringen på, at et så stort antal tyskere fulgte ham? Det fremstår lidt uklart.

Ved at understrege Hitlers (positive) evner og egenskaber bidrager Ullrich til at nuancere billedet af Hitler, hvilket dog ikke gør ham og hans politik mere human og acceptabel. Wolfram Pytas bog er i mindre grad en biografi end en analyse af magt (Herrschaftsanalyse) og dermed af de teknikker, som Hitler brugte til at sikre sin magt. Hans udgangspunkt er, at i moderne gennempolitiserede samfund med massebegivenheder og massemedier forandrede politikken sin stil og

sit legitimationsgrundlag. Politik antog en ny ekspressiv form, således som forfatteren Walter Benjamin med udtrykket om „politikens æstetisering“ engang har karakteriseret nationalsocialismens politik.⁷ Ved at kombinere historisk analyse og nye kilder med lån fra litteraturteori og psykologi beskriver Wolfram Pyta, hvorledes det, der kunne kaldes Hitlers „kunstnerkald“, har præget ham som politiker og krigsherre. Fra sin indtræden i politik i 1919 optrådte Hitler som det Pyta kalder „kunstner-politiker“ (s. 47), hvilket kan forklare den magi, der udgik fra Hitler som taler og performer. Ja, det er Pytas påstand, at Hitler som Fører og feltherre ikke kan forstås og forklares uden sit angivelige kunstneriske kald. Med en kombineret politik- og kulturhistorisk tilgang lykkes det Pyta at indlæse og formidle nye indsigter om tyskernes Fører. Måske i mindre grad med hensyn til Hitlers rolle som Fører for parti og stat, hvor hans angivelige karisma også kan begrundes med en af Hitler bevidst tilrettelagt instruktion af virkeligheden. Pyta fremlægger en analyse af iscenesættelsen af magten og af, hvordan Hitler præsenterer magten. Han viser, med hvilke tekniske muligheder – f.eks. brugen af radioen og iscenesættelsen af sig selv som taler, hvor han fik hjælp fra skuespillere – Hitler var i stand til at vække og forstærke følelser. Hitler var taler foran et publikum, ikke forfatter. Den talende Hitler var den rigtige Hitler, der skabte karismatiske relationer til sine tilhængere. Han gik derfor meget op i politikens performative sider. Under krigen, hvor Hitler manglede sit store publikum, afskaffede han sig selv som det, Pyta kalder „retorisk performansekunstner“ (s. 216).

Pyta fokuserer på den æstetiske side af Hitlers politiske magt, altså dens fremtræden eller repræsentation. Hans magt grundede sig ikke på en på bureaukratiske og rationelle forløb baseret form for magtudøvelse, men var en meget personcentreret og personfikseret form for magtudøvelse, selv om den under de særlige vilkår i Førerstaten også var institutionelt (”en uskreven forfatning”) forankret. Men forklarer æstetiseringen af politikken Hitlers stærke magtposition? Det forbliver ubesvaret, da vigtige aspekter af hans magt som f.eks. de magtorganer, der stod til hans rådighed i Det 3. Rige, bliver blændet ud.

Ny indsigt baseret på nye kilder og ny læsning af kendte kilder fremlægger Pyta navnlig med hensyn til Hitlers rolle og betydning under den storkrig, han udløste, og i forhold til, hvorledes han førte krigen. Ifølge Pyta havde Hitler med *Mein Kampf* formuleret en fordring om at blive opfattet som „Originalgeni“ (s. 104). Med Hitlers udløsning af krigen i 1939 skulle dette genikoncept blive mere og mere gyldigt, og det skulle sikre Hitlers magt, da hans karisma som følge af krigens ud-

⁷ Citeret efter Pyta, s. 8.

vikling var opbrugt. Men han skulle først anerkendes af de professionelle og noget skeptiske militærfolk som også militært geni. Pyta viser, hvorledes det lykkedes for Hitler, der selv var uden egentlig militær uddannelse, efter sejren over Frankrig 1940 at finde anerkendelse for sine kvaliteter som feltherre og ved at hævde sin status som geni at sætte sig igennem hos militærledelsen. Følgen var, at han derefter strategisk og fra 1941 også operativt kompromisløst og næsten uimodsiget – undtagen hos general Erich von Mannstein – kunne trumfe sin vilje igennem. Hitler så sig under krigen som statsmand og alvidende feltherre i ét. Spændende er endvidere, at Pyta fremhæver og tolker Hitler som kortekspert. Han beskriver, hvorledes Hitler førte krig ved hjælp af og på militære kort (Lagekarten), mens han sjældent viste sig ved fronten. Hitler skyede mødet med rigtige krigslandskaber. Han lod fremstille masser af frontkort og førte krigen i det geografiske rum, der fremgik af kortet. Han beherskede rummet via kortet, og de militære kort blev hans „Herrschaftsmittel“ (s. 350) over for militærfolkene. Beherskelsen af det erobrede rum var afgørende, det skulle forsvares, og derfor tillod han ikke hærførerne at trække tropperne tilbage, når de kom i vanskeligheder på østfronten. Kunne hans beherskelse af vinterkrisen i Rusland i 1941/42 synes at bekræfte ham som militært geni, så skulle især slaget om Stalingrad udfordre Hitlers evner som feltherre. De slog fejl, da han ikke kunne tænke defensivt, og derfor kom nederlaget og katastrofen for den 6. armé til at skade hans karisma og anseelse. Hitler trak sig helt tilbage og talte efter marts 1943 ikke mere offentligt. Derfor var det på en måde også logisk, at han d. 20. juli 1944 blev udsat for et attentatforsøg fra folk fra hæren.

Pyta kan endvidere påvise, at Hitler lod en krigshistorisk afdeling ledet af oberst Walter Scherff oprette under sig i OKW (Oberkommando der Wehrmacht), og det er Pytas opfattelse, at dens arbejde skulle udgøre grundlaget for en fortsættelse af *Mein Kampf*, der under titlen *Mein Krieg* skulle dokumentere Hitlers genialitet som feltherre. Det værk blev dog aldrig for alvor påbegyndt, da krigen kom til at forløbe anderledes end forudset, og de udfærdigede notater blev ødelagt i april 1945. På den måde slap eftertiden formentlig for endnu en af Hitler tilrettelagt skrøne om hans rolle!

Det billede, Pyta tegner af Hitler som karismatisk diktator og krigsherre, bidrager nok til en positivering af denne. Hitler var ifølge Pyta afgjort ikke nogen mand uden egenskaber, han var en kunstner, der beherskede politik og den politiske scene i massepolitikens tidsalder, og som troede, at han som selverklæret militært geni også kunne beherske og vinde krigen. Heldigvis tog han fejl på det sidste og afgørende punkt.

Historikeren Christoph Raichle er uddannet hos Wolfram Pyta ved universitetet i Stuttgart, og hans undersøgelse af Hitler som „symbolpolitiker“ passer fint ind i den af Pyta opstillede fortolkningsramme. Med udgangspunkt i en videreudvikling af Max Webers begreb om karismatisk magt skildrer Raichle med fine læsninger, hvorledes Hitler efter sin magtovertagelse i 1933 agerede som en aktiv symbol- og karismapolitiker. Han definerer symbolpolitik som konkret brug af symboler i den politiske proces til at opnå noget. Han undersøger, hvorledes Hitler selv gennem taler, optræden og mediemæssig allestedsnærværelse bidrog til at præsentere sig som karismatisk Fører, men også hvorledes tyskerne reagerede herpå. Han beskriver, hvorledes det i 1933 lykkedes for Hitler gennem symbolpolitiske tiltag at forandre sig fra partifører til statsmand og også at blive accepteret af den tyske befolkning som statsmand. Som eksempler herpå inddrager Raichle den fælles optræden med rigspræsident Paul von Hindenburg ved den berømte „Tag von Potsdam“ i marts 1933, festligholdelsen af 1. maj sammen med Hindenburg som national fridag og Hitlers store „fredstale“ i Rigsdagen 17. maj. For Raichle bliver den symbolpolitiske „Tag von Potsdam“ sågar til en slags „Gründungsfeier“ for Det 3. Rige. Derved blev Hitlers forhold til Hindenburg centralt. I tråd med Pyta⁸ beskriver Raichle, hvorledes Hitler fra 1932 søgte at vinde Hindenburgs tillid, og at dette tillidsforhold var vigtigt for at forklare den efter 1933 i brede befolkningskredse voksende accept af Hitler som folkets kansler og statsmand. I den forstand blev 1933 et yderst succesrigt år for Hitler. I dette spillede symbolpolitikken en vigtig rolle, idet symbolske handlinger understøttede den karismatiske magt.

I forbindelse med udbruddet af krigen i september 1939 kom et nyt aspekt til symbolpolitikken. Fra krigens begyndelse præsenterede Hitler sig symbolsk i rollen som Tysklands „første soldat“, og efter sejren over Frankrig i forsommeren 1940 lod han sig selv fremstille som genial feltherre, som „alle tiders største feltherre“ (s. 443). Det synes at være blevet godtaget i vide kredse. For som en menig soldat formulerede det i juni 1940, var Hitler „alle tiders største tysker“ (s. 276). Raichle mener for øvrigt at kunne eftervise, at det i højere grad var Hitler selv og ikke, som det ofte antages, propagandaminister Joseph Goebbels, der aktivt medvirkede til at få sig fremstillet og anerkendt som karismatisk Fører.

Der findes imidlertid nogle historikere, der hævder, at det ikke er tilstrækkeligt at beskrive og tolke Hitlers magt som karismatisk magt, selv om den karismatiske side godt kan forklare den stærke opbak-

⁸ Wolfram Pyta: *Hindenburg. Herrschaft zwischen Hohenzollern und Hitler*, München 2007.

ning, som Hitler havde i den tyske befolkning. Hitler skaffede sig efter 1934 en grænseløs magtfylde og brugte den hæmningsløst, hævder Peter Longerich i sin bog. Han har allerede udmærket sig med fremragende biografier om Heinrich Himmler og Joseph Goebbels, og han har med sin nye biografi skrevet det nazistiske Tysklands historie ud fra Hitlers perspektiv. Hans biografi tager kritisk stilling til forestillingen om Hitler som en svag diktator; hans udgangspunkt er i stedet, at der næppe har eksisteret en figur med en sådan magtfylde, som så ekstremt brugte og misbrugte den, og som så stædigt holdt fast ved den til sin død. Hitler begyndte som 30-årig som en slags „Niemand“ (ingen), og det var først med Hitlers indtræden i politik, at hans biografi ifølge Longerich fik historisk relevans. Hans politiske karriere lader sig ikke forklare ud fra de første tre årtier af hans liv. Derfor begynder biografien egentlig først med det, Longerich kalder Hitlers politisering i München i forsommeren 1919. Det blev begyndelsen til hans usædvanlige karriere, hvor navnlig det mislykkede kupforsøg i 1923 og retssagen mod ham i 1924 fik afgørende betydning. Trods en dom for højforræderi fremstod Hitler nemlig som en helt for det nationale Tyskland. Efter sin løsladelse lykkedes det Hitler at blive anerkendt som Fører. Han iscenesatte efter 1926 sig selv som en over altting stående Fører, han var ikke rede til at acceptere indskrænkninger i sin førermagt, og han tolererede ikke nogen opposition i det nazistiske parti NSDAP. Det skulle især SA få at mærke. For Longerich fremstår Hitler som en snu og efterhånden magtfuld politiker, der i det politiske spil om regeringsmagten efter 1930 udnyttede de muligheder, han fik. Det illustreres med Hitlers rolle under magtskiftet i januar 1933, der gjorde ham til rigskansler. Longerich viser, hvorledes Hitler dygtigt og skrupelløst udnyttede det spillerum, han fik, og derigennem fik accepteret sine betingelser for at blive regeringschef, hvorefter han på kort tid kunne udmanøvrere sine partnere og opbygge sit eneherredømme. Longerich dokumenterer, hvorledes Hitler var meget aktiv i opbygningen og konsolideringen af sin magt, og dermed distancerer han sig kritisk fra det af Ian Kershaw fremholdte princip eller grundlag for Hitlers magt, nemlig „at arbejde Føreren imøde“ (s. 343).

Longerich demonstrerer omhyggeligt, hvorledes Hitler med den såkaldte førerstat fik etableret et diktatur og magtsystem, hvor han og hans personlige vilje afløste den traditionelle statsmagt og dens strukturer og i stedet skabte helt egne magtstrukturer, der uløseligt var forbundet med ham selv. Hitler bestemte overalt, og han ville beslutte og bestemme over alt. Det gjaldt ikke bare på vigtige områder som udenrigspolitikken, i race- og jødepolitikken, i oprustningen og kulturpolitikken, men også under krigen på områder som forsyninger og ernæring og kvindearbejde, der var vigtige for hjemmefronten. I Lon-

gerichs skildring var det resultatet af en målrettet strategi fra Hitlers side for at sikre sin indflydelse og magt. Og det gav det nazistiske regime en påfaldende effektivitet. Hitler var ikke nogen svag diktator, der kun reagerede, men den centrale aktør, der aktivt agerede, skabte og også detailstyrede. Det blev endnu tydeligere under krigen, hvor Hitler bestræbte sig på at styre alle vigtige politiske og militære områder, ja tilmed selve den operative krigsførelse, efter at han i december 1941 havde udnævnt sig selv til øverstkommanderende for hæren.

Efter Longerichs opfattelse er nazismens historie endnu ikke endegyldigt udforsket, og i hans øjne bidrager de mange nye monografier til at vise, at Hitler i langt større omfang end hidtil antaget var aktiv og bestemmende inden for alle områder af politikken. I Longerichs fremstilling fremstår Hitler derfor som en stærk og nærmest urørlig diktator, der omsatte sine politiske mål til morderisk praksis med stor gennemslagskraft, stor risikovillighed, skrupelløshed og uindskrænket magt. Det blev ikke mindst afgørende for udløsningen af 2. Verdenskrig.

Den i Aberdeen ansatte tyske historiker Thomas Weber forsøger med sin nye bog at gøre rede for, hvorledes Adolf Hitler blev nazist eller *Becoming Hitler*, som er den engelske titel på hans bog. Med analysen af, hvad han kalder de centrale år i Hitlers livshistorie (årene 1918 til 1924), bidrager han med et nyt kapitel til Hitlers biografi. Bogen er en opfølgning til Webers forrige bog om „Hitlers første krig“, hvor han gendrev Hitlers beretning om sin heroiske deltagelse som frontsoldat i 1. Verdenskrig. I sin nye bog skildrer Weber, hvorledes den upolitiske enspænder og ikke iøjnefaldende soldat Hitler endte som radikal politiker og forfatter til *Mein Kampf* og dermed som ophav til og propagandist for den nationalsocialistiske verdensanskuelse. Han demonstrerer, at Hitler ikke, som denne selv har hævdet, allerede var nazist, da han efter krigsafslutningen i november 1918 vendte tilbage til München. Den 9. november 1918 – altså symbolet for den såkaldte novemberrevolution og krigsnederlaget – blev ikke den skelsættende dato i Hitlers liv, som han senere hævdede. Det var ikke her, at Hitler besluttede at blive politiker; han var først og fremmest interesseret i at blive ved militæret, fordi han ikke havde noget andet, han kunne vende tilbage til. Derfor tjente han som soldat og tillidsmand i hæren lidt opportunistisk flere af revolutionsregimerne i München, han hældte nok mest til det tyske socialdemokrati SPD's side, og han bliver fremstillet som et lille hjul i „socialismens maskineri“ (s. 97). I modsætning til, hvad der ofte hævdes, bl.a. af historikere som Volker Ullrich, nemlig at Hitlers antisemitisme og antibolsjevisme var præget af hans oplevelse af den brutale bolsjevikiske rådsrepublik i München i foråret 1919,

fremholder Weber ligesom Pyta, at det var offentliggørelsen af fredsbetingelserne ("Versailles-diktatet") i maj 1919 i Paris og ratificeringen af Versailles-traktaten i den tyske rigsdag i juli 1919, der kom til at udgøre Hitlers såkaldte Damaskusoplevelse⁹. At det var den bitre erkendelse af det tyske nederlag i krigen, der udgjorde hans grundlæggende og politiserende erfaring. Han troede, at krigen var endt som kompromis, ikke som et forsmædeligt nederlag. Hans store mål blev at omgøre det udfald. Det foregik samtidig med, at Hitler, der endnu ikke var blevet demobiliseret fra hæren, under et propagandakursus hos militæret blev politisk og ideologisk præget på andre områder. På dette som antibolsjevnikisk tilrettelagte talerkursus lærte han også om antikapitalismen, hvilket bragte hans latente antisemitisme frem, således som den mest udpræget kom til udtryk i et foredrag, Hitler holdt i 1920: „Warum sind wir Antisemiten?“. Det var søgningen efter en forklaring på det tyske nederlag og kampen for en ny tysk fremtid, der gjorde Hitler til politiker. Det blev hans politiske projekt at opstille mål for Tysklands fremtid, nemlig at skabe en stat, der ikke kunne besejres. Antisemitismen havde ifølge Weber en funktion i forhold hertil. Og disse forestillinger fandt deres idémæssige udtryk i *Mein Kampf*, som Hitler efter at være blevet dømt i februar 1924 havde god tid til at forfatte under sit fængselsophold i fæstningen Landsberg. Men det blev først og fremmest retssagen om hans højforræderi i februar 1924, der for alvor gjorde Hitler kendt på nationalt plan.

Under inddragelse af især hidtil ikke benyttede militærarkiver i Bayern lykkes det Weber at kaste nyt lys over disse vigtige og formative år i Hitlers politiske karriere. Hitler besluttede ikke, som han ellers skrev i *Mein Kampf*, at blive politiker med krigsafslutningen i 1918; under de særlige omstændigheder, der herskede i Bayern og München i 1919, fik han en chance på den politiske scene. Og han greb den begærligt i efteråret 1919, efter at han var blevet medlem af det lille parti DAP og hurtigt blev partiets ansigt udadtil i den bayerske offentlighed. Dér begyndte Hitlers politiske karriere.

Fremstår Wolfram Pytas fremstilling af Hitlers måder og teknikker til at udøve magt som fascinerende i sin originalitet, så bliver det nok Peter Longerichs antistrukturalistisk anlagte analyse af magtmandsket og diktatoren Hitler, der kommer til at stå som en ny generation af Hitler-forskeres standardværk om Adolf Hitler. Hitler og hans epoke kommer nemlig fortsat til at beskæftige os, da alle spørgsmål end-

⁹ Den såkaldte Damaskus-Erlebnis betegner i talesproget en afgørende oplevelse, der ændrer retningen i en persons udvikling (oprindeligt fra Bibelen: Apostlenes Gerninger 9,1-19).

nu ikke synes udtømmende besvaret. Men hvordan skal han og hans betydning indordnes historisk? Repræsenterer han det, som Jacob Burckhardt engang kaldte „historisk storhed“ (historische Grösse)?¹⁰ Det lader spørgsmålet stå tilbage, om han virkelig havde et sådant format eller storhed, at det retfærdiggør, at han fortsat i den grad beskæftiger historieforskning og offentlighed. Om han personligt havde format, får stå hen; men han fik og havde grænseløs magt, og han demonstrerede vilje til at bruge den hensynsløst, således at han kom til at ændre historiens gang. Derfor indtager han en vigtig plads i historien, men bestemt ikke for det gode og det positive. Hitlers destruktive brug af magten mod det nationale og det internationale system truede den europæiske civilisation med fysisk og moralsk ødelæggelse og undergang. Deri ligger formentlig meget af den fascination, der fortsat udgår fra Hitler og hans karriere.

Karl Christian Lammers

¹⁰ Jacob Burckhardt, citeret efter Joachim Fest: *Hitler*, Berlin 1973, s. 20.